

TY I MACZE W SZKOŁACH

Aga Zano

Za kogo mówimy, kiedy tłumaczymy? Jak nie wykluczać w przekładzie?

Scenariusz będzie odpowiedni dla uczniów
3–4 klasy liceum

Spis treści

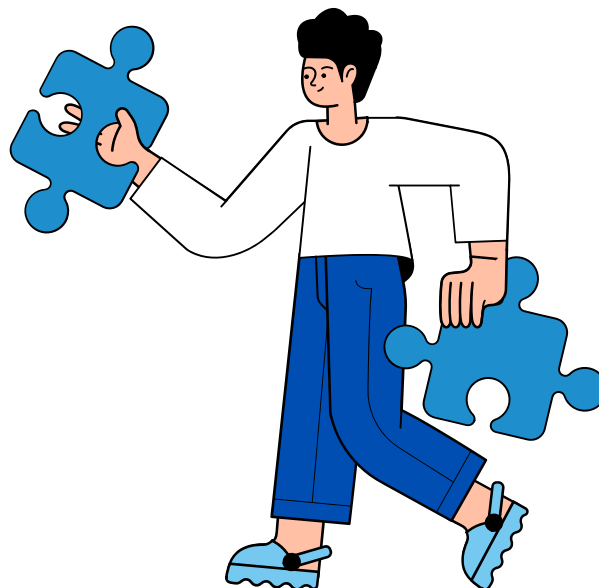
- 3 _____ Cele lekcji**
- 3 _____ Wiedza
w pigułce**
- 7 _____ Pomysł na
lekcję**
- 8 _____ Przebieg lekcji**
- 9 _____ Przykłady**
- 13 _____ Praca domowa**
- 14 _____ Materiały
dodatkowe**

Cele lekcji

Celem lekcji jest zapoznanie z zagadnieniami podobieństw i różnic językowych w zakresie definiowania tożsamości płciowej, ukrywania płci oraz wybierania form inkluzywnych w przekładzie z języka angielskiego na polski. Uczestniczący w lekcji wraz z osobą prowadzącą będą omawiać różne sposoby wyrażania płci w języku z uwzględnieniem intencji, charakteru tekstu, płynności, zrozumiałości i domniemania dobrej woli. Podczas pracy na przykładach będzie można proponować różne rozwiązania mające podkreślać lub ukrywać tożsamość płciową, tworzyć feminatywy i neutratywy oraz dowiadywać się, skąd czerpać informacje o strategiach i rozwiązaniach słowotwórczych w tym zakresie.

Istotne jest zarówno zapoznanie się z różnymi formami językowymi, jak i uświadomienie różnorodności możliwych rozwiązań w zależności od celu wypowiedzi – inne rozwiązania będą możliwe w tekście stylizowanym, literackim, oficjalnym czy reklamowym. Bez względu na to warto jednak pokazać, że niemal każdy rodzaj tekstu można uczynić jak najbardziej inkluzywnym, pojemnym i otwartym na każdego, kto z tekstu korzysta. Zadaniem nadrzędnym podczas lekcji jest pokazanie różnorodności i wielości możliwych form i wyborów, nie zaś narzucanie jednej konkretnej wizji posługiwania się

językiem – warto podkreślać to podczas zajęć, zachęcać do większej wrażliwości na potrzeby językowe osób w naszym otoczeniu i tworzenia życzliwej przestrzeni na poziomie słowotwórczym. Rolą tłumacza jest bowiem podejmować decyzje w oparciu o własne wyczucie, ale także o zrozumienie kontekstów, potrzeb i wrażliwości osób, o których i dla których tworzy przekładany tekst.

Wiedza w pigułce

Język inkluzywny

Włącza i uwzględnia różne grupy i tożsamości, nie ulegając założeniu, że maskulatywy (czyli męskie formy rzeczownika) i męskie formy czasownikowe są uniwersalne i opisują potrzeby, sytuację i tożsamość wszystkich użytkowników i użytkowniczek języka.

Sygnalizowanie płci w języku angielskim

W najbardziej powszechnym ujęciu użytkownicy języka angielskiego korzystają z trzech rodzajów zaimków:

She/her – osoby identyfikujące się jako kobiety

He/him – osoby identyfikujące się jako mężczyźni

They/them – osoby nieutożsamiające się z formami żeńskimi lub męskimi

Co ważne, formy they używa się również, gdy nie wiadomo, jakiej płci ktoś jest, bo np. piszemy maile z kimś o nieoczywistym imieniu (Jamie, Kim, Sam, Taylor). Wtedy również bezpieczniej jest użyć formy neutralnej (I emailed them yesterday).

Feminatywy

Najpowszechniejsza i wciąż budząca wiele kontrowersji forma inkluzywna, pozwalająca na słowotwórcze proponowanie żeńskich form rzeczownika, dotycząca zarówno zawodów (nauczycielka, prawniczka, programistka, chirurgka), jak i innych rzeczowników w formie żeńskiej (mieszkanca, członkini, użytkowniczka, gościni). Feminatywy to jedna z form, jakich mogą używać wobec siebie osoby, które identyfikują się jako kobiety, oferująca większą ekonomię językową niż dłuższe, lecz nadal poprawne (jeśli ktoś chce tak o sobie mówić) formy „pani nauczyciel”, „pani premier”, „pani inżynier” etc.

Neutratywy

Neutralne formy czasownika i rzeczownika. Odpowiada im rodzaj neutralny odmiany (nazywany również rodzajem nijakim, od czego jednak coraz częściej się odchodzi ze względu na pejoratywne wydźwięk takiego określenia) i zaimki „ono”, „jego”. Neutratywy pozwalają na najbardziej typowe słowotwórczo tworzenie form niebinarnych rzeczowników odpowiadających angielskiemu „they”. Uwaga – typowe, nie jedyne.

Osobatywy

Osobatywy to zyskująca na popularności forma, stosowana chętnie w tekstach o charakterze użytkowym

– pozwala np. korzystać z takich form jak „osoby uczestniczące w konkursie” zamiast krótszego, lecz bardziej wykluczającego „uczestnicy konkursu”. Osobatywy można wykorzystywać również w formie przymiotnikowej zamiast neutratywów, pisząc np. „osoba uczniowska” zamiast „uczeń”.

Inne formy

Obecnie osoby korzystające z języka poza podziałem binarnym sięgają po wiele różnych form – w poszukiwaniu tej, która będzie najlepiej odpowiadać ich potrzebom, a także ze względu na to, że ta sfera dopiero zaczyna podlegać pewnej kodyfikacji i w chwili powstania tego tekstu nie istnieje jedna forma, usankcjonowana np. urzędowo. Z ankiet przeprowadzanych od 2021 roku przez Niebinarny Słownik Języka Polskiego wynika, że najchętniej używaną formą inną zaimków (obok „on/ona”) jest forma „ono”/„jemu”, do używania tej formy zachęcają twórcy Słownika i strony zaimki.pl w razie niepewności, jaką formą się posłużyć, na przykład w sytuacji mówienia o osobie, która nie posługuje się językiem polskim.

Wyzwania, trudności, korzyści przekładu inkluzywnego

Tłumaczenie inkluzywne to szczególne zadanie translatorskie – bo niemal zawsze wymaga od nas podejmowania decyzji w imieniu grup, do których nie należymy. W związku z tym można zadać w klasie pytanie, jakie kompetencje musi mieć osoba tłumacząca tekst i skąd może czerpać potrzebne informacje (materiały edukacyjne publikowane przez fundacje i organizacje aktywistyczne, językoznawczynie i językoznawcy, grupy i stowarzyszenia w mediach społecznościowych – przykłady na s. 7)

Zakres i ilość tekstów wymagających tłumaczenia są nieporównanie większe od liczby osób, które się tym zajmują. Tym ważniejsze jest świadome i empatyczne podchodzenie do tego zadania oraz zwiększanie świadomości i wrażliwości osób nienależących bezpośrednio do danej grupy tak, by podchodziły do zadania, jakim jest przekład, z uważnością i świadomością istnienia grup o innych tożsamościach i potrzebach niż ta, do której się należy. **Pracą i zadaniem osoby tłumaczącej jest jak najuczciwsze oddawanie języka i tożsamości różnych grup oraz odda-**

wanie im głosu z szacunkiem – dlatego zawsze warto pamiętać, że można i warto prosić o radę osoby, o których mówimy, zanim podejmiemy decyzję o tym, jak będziemy je opisywać w tłumaczonym tekście.

Komu pomaga inkluzywność w języku?

Na inkluzywności korzystają wszyscy – poprzez włączanie do tekstów innych tożsamości i punktów widzenia niż maskulatywy tworzymy bezpieczną przestrzeń, a także lepiej docieramy do grup docelowych (np. w tekstach reklamowych czy instrukcjach), poprawiamy jakość komunikacji, wyrażamy się precyzyjniej i bez krzywdzenia innych, unikamy stygmatyzowania i wykorzystujemy język w sposób bardziej ekonomiczny.

Aspekty przekładu inkluzywnego, na które warto zwrócić uwagę podczas pracy z tekstem angielskim

Język angielski pozwala na dużo większą skalę niedopowiedzeń niż polszczyzna, co prowadzi z jednej strony do utrudnień w przekładzie (często nie wiemy, jakiej płci jest np. **veterinarian** albo **lawyer**, o których mowa w tekście), a z drugiej daje nam większą swobodę – możemy podjąć decyzje, które otworzą tekst na szerszą grupę docelową, np. pisać o **weterynarzach i weterynarkach** lub **prawnikach i prawniczkach**.

Istotną kwestią, którą warto poruszyć na zajęciach, jest też strategia czerpania ze źródeł – tłumacząc tekst inkluzywny, najważniejsze jest branie pod uwagę potrzeb i preferencji **osób, w których imieniu się wypowiadamy**.

W tym celu w procesie tłumaczenia można i warto (a nawet powinno się!) korzystać z wielu różnych źródeł, tworzonych najczęściej przez osoby, których to bezpośrednio dotyczy, podpowiadających, jak mówić i jakich form używać w stosunku do osób z różnych grup i mniejszości. Są to np.

- zaimki.pl – największe polskie kompendium wiedzy o języku niebinarnym i inkluzywnym
- Fundacja Trans-Fuzja
- profile w social mediach osób zajmujących się aktywizmem i mówieniem o sytuacji mniejszości w Polsce (również od strony językowej) – np. Wojtek i Agata Sawiccy/ Life on Wheelz (jak mówić o osobach z niepełnosprawnościami), Ogi Ugonoh, Sara Alexandre (Afropolki, aktywistki i edukatorki nt. rasizmu i ciałopozytywności), Miriam Synger/ Jestem Żydówką

Pomysł na lekcję

Lekcja przewidziana w charakterze dyskusji i burzy mózgów – wspólnych poszukiwań rozwiązań problemów tłumaczeniowych i zastanawiania się nad wadami i zaletami różnych strategii i wybranych form. Przedstawione w następnej części przykłady zadań ilustrują różne wyzwania tłumaczeniowe i wskazują potencjalne pułapki językowe.

Część zadań w części praktycznej została zaczerpnięta z popularnej literatury młodzieżowej – można również zachęcić młodzież do powoływania się na inne znane im przykłady języka inkluzywnego z kultury popularnej i mediów społecznościowych oraz zachęcić do zastanowienia nad tym, jakie możliwości daje tekst w przekładzie oraz jakie konsekwencje pociąga za sobą taka lub inna decyzja (korzystanie z feminatywów lub rezygnacja z nich, urozmaicanie form, wprowadzanie form neutralnych, unikanie form osobowych czasownika, osobatywy).

W dyskusji warto wspólnie rozważyć różne za i przeciw proponowanych rozwiązań i przypominać, że w komunikacji – a zwłaszcza w przekładzie – kluczowe nie są nasze osobiste preferencje, lecz charakter tekstu, jego cel, wydźwięk i preferencje osób, w imieniu których się wypowiadamy:

przekład = odpowiedzialność.

Przebieg lekcji

Pracę można rozpocząć od omówienia różnych rodzajów zaimków oraz sposobów tworzenia feminatywów od różnych nazw zawodów i funkcji – podajemy listę rzeczowników, od których następnie grupa proponuje tłumaczenia, zapisujemy je na tablicy.

Potem można się zastanowić, w których przypadkach i dlaczego padły męskie lub żeńskie tłumaczenia

poszczególnych zawodów – czy były one tłumaczone po równo, czy może w przypadku zawodów bardziej prestiżowych lub stereotypowo męskich żeńskie formy brzmiały dziwnie lub obco? Czy w procesie tłumaczenia warto decydować się wyłącznie na męskie nazwy, skoro istnieje o wiele więcej możliwości?

Zaproponujmy grupie wspólne stworzenie wybranych form rzeczowników w formie żeńskiej (lub, według uznania, także neutralnej).

j. angielski	muskulatyw	feminatyw	neuratyw (za: zaimki.pl)
student	uczeń	uczennica	ucznie/uczni
friend	przyjaciel	przyjaciółka	przyjaciół
member	członek	członkini	członcz
guest	gość	gościni	goście/gościę
architect	architekt	architektka	architekto
president	prezydent	prezydentka (nie: prezydentowa)	prezydencie
judge	sędzia	sędzia lub sędzina (obie formy są obecnie uznawane)	sędzie
footballer	piłkarz	piłkarka	piłkarcze/piłkarko
surgeon	chirurg	chirurgka	chirurgze
musician	muzyk	muzyczka	muzycze
spy	szpieg	szpieżka	szpieże
knight	rycerz	rycerka	rycercze
winner	zwycięzca	zwycięzcy	zwycięzce
nurse	pielęgniarsz	pielęgniarka	pielęgniarko/pielęgniarcze
cleaner	sprzątac	sprzątaczk	sprzątaczk
assistant	asystent	asystentka	asystencie
secretary	sekretarz	sekretarka (w biurze), sekretarzyni (np. secretary of state)	sekretarcze

Następnie można przejść do wspólnego tłumaczenia przykładowych zdań/fragmentów z omówieniem i dyskusją, jakie rozwiązanie i dlaczego byłoby w danej sytuacji najlepsze.

Przykład 1

”

Chloe rolls her eyes and unwraps her quesadilla. “God, you guys are so boring. We’re putting together like, the psychological profile of someone who is either going to be the president of the United States or a full-on serial killer.”

”

I Kissed Shara Wheeler, Casey McQuiston

Jakie tłumaczenie okaże się dla grupy najbardziej intuicyjne? Czy będą przeważać propozycje form „prezydent” i „morderca”? Zwróćmy uwagę na to, że angielski fragment nie zdradza nam, jakiej płci jest osoba, o której mówi Chloe – dopiero z szerszego kontekstu dowiadujemy się, że chodzi o dziewczynę.

Proponowane rozwiązanie

Chloe przewraca oczami i rozwija swoją quesadillę.

– Jeny, jacy wy jesteście nudni. Wiecie, co tu robimy? **Opracowujemy portret psychologiczny osoby, która zostanie kiedyś albo prezydentką Stanów Zjednoczonych, albo seryjną morderczynią.**

Przykład 2

”

“Anyway,” Benjy says, picking their conversation back up. “I told Georgia that we have to do movie night at her place this week because Ash wanted to watch that *Labyrinth* movie your mom mentioned.

”

I Kissed Shara Wheeler, Casey McQuiston

Czy z podanego powyżej fragmentu wiemy, jakiej płci jest Ash? Może to być zarówno imię męskie, jak i żeńskie. Jakie rozwiązania zaproponuje grupa, żeby obejść ten problem? Co zrobić, jeśli postać nie pojawi się już więcej w tekście i nie możemy dowiedzieć się o niej nic więcej – podjąć decyzję samodzielnie czy może przerobić zdanie tak, aby nie trzeba było wybierać?

Proponowane rozwiązanie

– No, w każdym razie – odzywa się Benjy, podejmując rozmowę – powiedziałem Georgii, że musimy w tym tygodniu ustawić się na wieczór filmowy u niej, bo **Ash chce obejrzeć** ten film, o którym opowiadała twoja mama, *Labirynt*.

Przykład 3

”

I felt so numb on the walk over here, trying my best to get to the one place I heard had a pay phone.

”

Wszystkiego, co najlepsze, Mason Deaver (przekład na j. polski Artur Łuksza)

Tym razem grupa poproszona o przekład zdania również nie wie, jakiej płci jest osoba mówiąca – na jakie tłumaczenie się zdecyduje? Czy będzie używać form męskich czy żeńskich? Czy ktoś uzna, że ta niewiedza uniemożliwia przetłumaczenie fragmentu? A może spróbuje przetłumaczyć tekst bez posługiwania się formami czasownika zdradzającymi płęć?

Propozycja przekładu ukrywającego płęć:

I felt so numb – zamiast np. „czułem się odrętwiały” można napisać **„nic do mnie nie docierało”**.

Trying my best to get to the one place – zamiast „staralam się dotrzeć do jednego miejsca” można napisać **„światało mi, że gdzieś w pobliżu jest jedyne miejsce...”**

...I heard had a pay phone – zamiast „w którym, jak słyszałem, znajduje się telefon na monety” można napisać „w którym ponoć znajduje się telefon na monety”.

To jednak tylko jedno z możliwych rozwiązań takiego zadania przekładowego. Następnie można poinformować grupę, że osoba prowadząca narrację w powieści *Wszystkiego, co najlepsze* jest niebinarna – tłumacz powieści, Artur Łuksza, postanowił w całej książce zastosować w narracji neutralny.

Zaproponujmy grupie stworzenie przekładu, w którym będzie korzystać z neutralnych form czasownika i rzeczownika – można omówić najpopularniejsze formy zaimków neutralnych, na przykład **ono/jego** (**czułem się, myślałem**) lub **onu/jenu** (**czułem się, myślałem**) i tworzenia odpowiednich form czasownikowych. Może ktoś w grupie słyszał o innych formach, jakie można zastosować w tekście (np. takich jak onx/jenx)?

Poniżej znajdziemy przekład fragmentu powieści przerobiony na wersje męskie i żeńskie – poprośmy grupę o stworzenie neutralnej wersji tekstu według poniższego wzoru.

1. Idąc tutaj, **czułam** się **odrealniona**. **Szukałam** jedyne miejsce, w którym kiedykolwiek widziałam telefon na monety.

2. Idąc tutaj, **czułem** się **odrealniony**.

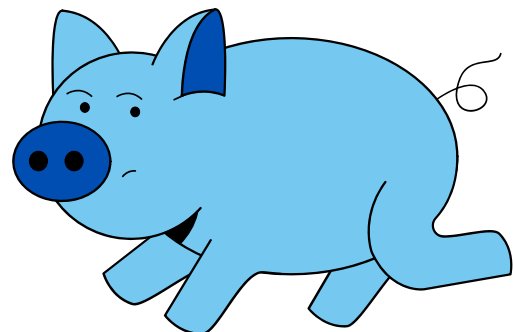
Szukałem jedyne miejsce, w którym kiedykolwiek **widziałem** telefon na monety.

3. Idąc tutaj, _____ się _____. _____ jedyne miejsce, w którym kiedykolwiek _____ telefon na monety.

Wersja oryginalna

Idąc tutaj, czułem się odrealnione. Szukałem jedyne miejsce, w którym kiedykolwiek widziałem telefon na monety.

Wszystkiego, co najlepsze, przeł. Artur Łuksza

Przykład 4

Jako przykład można wykorzystać też dowolny z wielu tekstów reklamowych, jakie pojawiają się często w mediach i zwracają się do odbiorcy w formie męskiej, nawet gdy reklamowany produkt ma inną grupę docelową. Przykładowe komunikaty w reklamach i na stronach sklepów internetowych:

- **HAVE YOU FOUND WHAT YOU WERE LOOKING FOR IN OUR STORE?**
- **WHERE WOULD YOU LIKE TO FLY TODAY?**
- **ARE YOU SURE YOU WANT TO LEAVE THE PAGE?**
- **REMEMBER! ONLY VACCINATED GUESTS WILL BE ALLOWED AT THE CONCERT.**
- **ARE YOU VACCINATED YET? REGISTER HERE!**

Instynktowne odpowiedzi mogą brzmieć:

- **CZY ZNALAZŁEŚ TO, CZEGO SZUKAŁEŚ?**
- **DOKĄD CHCIAŁBYŚ DZISIAJ POLECIEĆ?**
- **CZY JESTEŚ PEWIEN, ŻE CHCESZ OPUŚCIĆ STRONĘ?**
- **UWAGA! TYLKO ZASZCZEPIONI GOŚCIE BĘDĄ WPUSZCZENI NA KONCERT.**
- **JESTEŚ JUŻ ZASZCZEPIONY? ZAREJESTRUJ SIĘ TUTAJ!**

Poprośmy grupę o stworzenie bardziej inkluzywnych komunikatów i poszukanie sposobów na stworzenie jak naj-naturalniejszych ich wersji. Mogą one brzmieć na przykład:

- **CZY UDAŁO CI SIĘ ZNALEŹĆ TO, CZEGO POTRZEBUJESZ?**
- **DOKĄD MASZ OCHOTĘ DZISIAJ POLECIEĆ?**
- **CZY NA PEWNO CHCESZ OPUŚCIĆ STRONĘ?**
- **UWAGA! TYLKO ZASZCZEPIONE OSOBY BĘDĄ WPUSZCZONE NA KONCERT.**
- **JESTEŚ JUŻ PO SZCZEPIENIU? ZAREJESTRUJ SIĘ TUTAJ!**

Zwróćmy uwagę grupy, że tłumaczenie nie zawsze musi być dosłowne: czasami można przekazać to samo, używając innego związku frazeologicznego, konstrukcji biernej, kolokacji itp. **Zachęćmy osoby uczestniczące w zajęciach do zwracania uwagi na komunikaty, które widzą w internecie, telewizji, na billboardach, w reklamach. Czy są one inkluzywne, czy zwracają się tylko do jednej grupy? Kiedy komunikaty reklamowe są skierowane np. do kobiet, jakich produktów/ usług dotyczą?**

Praca domowa

Przetłumacz poniższy fragment na różne sposoby:

1. Tak, żeby osobą mówiącą i tą, do której adresuje tekst, była kobieta/mężczyzna;
2. Tak, żeby osobą mówiącą i tą, do której adresuje tekst, były osoby niebiernarne;
3. Tak, by płci osoby mówiącej i tej, do której się zwraca, w ogóle nie dało się stwierdzić po polsku.

(Można oczywiście zaproponować inne próbki tekstu – wedle uznania)

”

I feel that I should begin this by saying that I am not Chloe Green, and Chloe Green is not me. I grew up in and around environments much like False Beach and Willowgrove, which made writing this book quite the emotional roller coaster, but Chloe’s story is by no means autobiographical. To be honest, I didn’t know enough about myself or the world at eighteen to be Chloe. I wanted this book to exist for you. I think if it had existed for me back then, a lot of things in my life would have been different. I wanted to write a book to show you that you’re not alone.

I Kissed Shara Wheeler, Casey McQuiston (poślowie)

”

Materiały dodatkowe

- » Zaimki.pl, *Manifest niebinarnej polszczyzny* <https://zaimki.pl/manifest>
- » Y. Kostrzewa, M. Dzierżanowski, G. Miecznikowski, K. Rogaska *Jak mówić o LGBT?* <https://jakmowicolgbt.pl/wp-content/uploads/2021/03/Jak-pisac-i-mowic-o-osobach-LGBT-darmowy-poradnik.pdf>
- » L. Morgan, E. Wiśniewska *O co chodzi z deadnamingiem i jak pisać o osobach transpłciowych z szacunkiem*, wyd. Fundacja Trans-Fuzja <https://www.transfuzja.org/edukacja/jak-pisac-o-osobach-transpłciowych>
- » K. Skrzydłowska-Kalukin, J. Sokołińska, *Mów o mnie ono*, wyd. WAB 2022
- » M. Adamczyk, *Feminytywy? Tak, ale...* <https://www.youtube.com/c/MateuszAdamczykVlog>

Autorka: **Aga Zano**
Koordynacja: **Ana Matusevič**
Korekta: **Agnieszka Kochanowska**
Skład: **Magdalena Nestorowicz**

Scenariusz lekcji zrealizowany w ramach projektu *Tłumacze w szkołach* dofinansowanego ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu Narodowego Centrum Kultury: *Ojczysty – dodaj do ulubionych*. Edycja 2022.

Treść scenariusza dostępna na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Na tych samych warunkach 3.0 Polska (BY-SA)

Instytut Kultury Miejskiej
ul. Długi Targ 39/40
80-830 Gdańsk

tlumaczewszkolach.ikm.gda.pl

**TŁUMACZE
W SZKOŁACH** **Instytut
kultury
miejskiej**
GDAŃSK

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego

NARODOWE
CENTRUM
KULTURY

OJCZYSTY – DODAJ
DO ULUBIONYCH